

AZ ORVOSI GONDOLKODÁS

Dr. Tulassay Zsolt

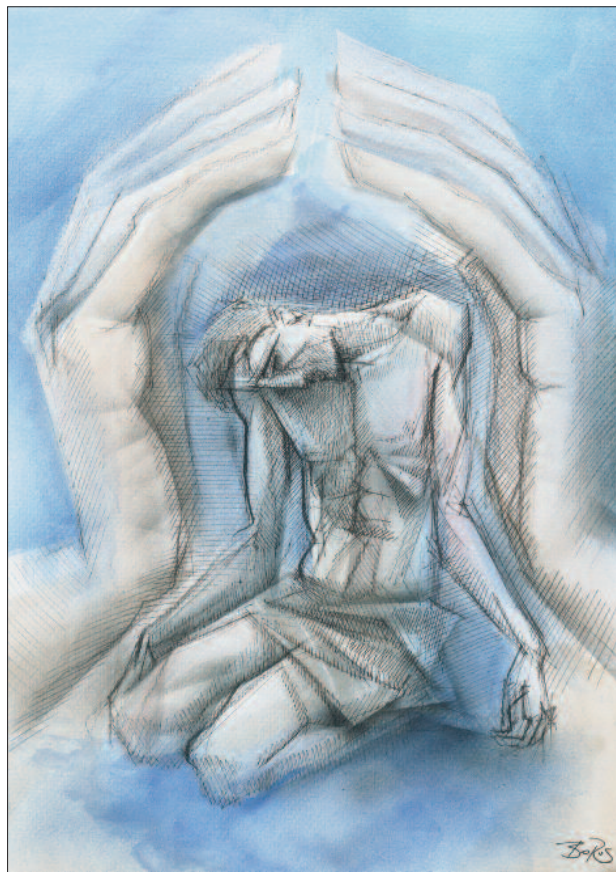
A Magyar Tudományos Akadémia Székházának Dísztermében elhangzott székfoglaló előadás (2011. március 16.)

Elnök úr, tisztelt Akadémikus hölgyek és urak! Hölgyeim és Uraim.

A székfoglalók hagyománya az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia új tagja az elmúlt években végzett tudományos munkájáról ad áttekintést. Arról, amely méltóvá tette a tudós testület bizalmára. Ezzel a szókésséggel szakítva, a közleményekben is fellelhető kutatási eredményeim ismétlése helyett, kísérletet teszek annak az élménynek a megfogalmazására, amelyet 40 éves orvosi pályám során megéltem, és amely gondolkodásom meghatározójává vált.

Az orvosi gondolkodás gazdagsága, sokrétűsége, színessége tanulmányaim kezdetétől lenyűgözött. A gondolkodásmódot számos tényező befolyásolja. Közöttük a tanulmányok meghatározó jelentőségűek, alapvetően befolyásolják az észjárás irányultságát és az abból fakadó cselekedeteket. Jelentős összetevője a tapasztalat is, a külvilág hatásainak átélése, értékelése, feldolgozása és az alkalmazkodás képessége. Gondolkodásunkat a környezet is alakítja, a szűkebb és a tágabb egyaránt: a társakkal folytatott eszmecsere éppúgy, mint a világ történéseinek észlelése.

A gondolkodásmódot azonban alapvetően mégis két tényező alakítja: *a hivatás és az egyéniség*. A hivatásra jellemző szemléletmód határozza meg a kihívásokra adott válaszainkat. Kosztolányi Dezső szerint a hivatás jellemzői néhány évtized után már az arcjátékából és a mozdulatokból is kiolvashatók. A hivatás mellett azonban az egyéniség változatossága ad egyéni színt a külső hatásokra kialakuló válaszainknak. Mindenki ismeri az orvosi hivatás különböző megnyilvánulásait, a fürkésző, kutató tekintetet, a nyugalmat sugárzó mosolyt, a kemény arcot vagy a bátorító kézszorítást. A hivatásra jellemző közelítési mód alapvető és meghatározó, amelyet azonban az egyedi vonások gazdagítanak, változatossá tesznek. A segítségnyújtás igénye valószínűleg az emberiséggel egyidős. A bajba jutott társak segítése ma is az orvosi hivatás alapvető sajátossága. Kezdetben a személyes érintettség és az érzellem határozta meg a cselekedeteket. A ma általánossá vált orvoslás azonban nagyot változott, a cselekvési mód egyre inkább személytelenné vált, a gyógyítás mikéntjét csak az adatok, a gépekből elővarázsolható összefüggések, algoritmusok, irányelvek vezetik. Az orvoslás fejlődésében nyilvánvalóvá vált, hogy egy ember nem képes átfogni azt a hatalmas tudáshalmazt, amely akár csak az elmúlt évszázadban ismertté vált. Ez a

folyamat az utóbbi fél évszázadban felgyorsult. Az orvoslás széles köre szűkült és különböző szempontok mentén tagozódott. A különböző irányok olyan különleges, teljes figyelmet igénylő ismereteken alapulnak, amelyek a szélesebb körű tájékozódást gátolják.

Szűkülő horizontú és egyre kisebb áttekintést igénylő szakmai területek alakulnak ki, a szélesebb távlatokat mérlegelő orvosi szemléletet a specializáció szűkült látóköre már nem igényli többé. Az orvos nem a beteg embert kezeli, csak egyes szerveit és gyakran azokat sem teljeskörűen, csak egy-egy különleges beavatkozás elvégzéséig. A különböző szervek működésének kölcsönhatása, az emberi szervezet egészének, a testi és a lelki egyensúlyának a megítélése egyre kevésbé témája az orvosi gondolkodásnak. Szakemberek javaslatokat fogalmaznak meg, és a beteget magára hagyják egy számára ismeretlen, nehezen megérthető és állandóan változó világ útvesztőjében.

A specializáció szűk látóköre alapján felvetődik a kérdés, hogy a hagyományos betegközpontú orvosi szellemiség, beállítottság elvárása ma már nem csak illúzió-e és egy régen letűnt értékrend ábrándja. Az orvosi hivatásba vetett hitünket adnánk fel, ha erre a kérdésre igennel válaszolnánk. Az egyetlen megoldás a kiindulási ponthoz való visszatérés, amely az orvoslás eszmeiségét fogalmazza meg. Nemcsak szakemberekre van ugyanis szükségünk, hanem olyan személyiségekre, olyan tág látókörű orvosokra, akik sajátos értékrendet képviselnek, megvalósítják az összegzésre való törekvést, és túllépnek azokon a korlátokon, amelyeket a szűkebben vett érdeklődési körük határoz meg. Az ideális orvosi magatartás jellemzői sokrétűek, közülük azonban a következő négy különös jelentőségű:

- a kérdések elfogulatlan és tiszta megközelítése,
- a korszerű tudás,
- a széleskörű tapasztalat,
- a tisztesség és az erkölcsiség.

Az orvosi magatartás általánosságban szemlélődő, mérlegelő természetű, amelyet azonban átszö a lankadatlan kíváncsiság és a kutatási kedv. A magatartás a gondolkodás tükré. Az orvosi gondolkodás fontos alapja a lényeges és a lényegtelen megkülönböztetésének a képessége. A lényeges és a lényegtelen dialektikus viszonyt képez. A ma lényegesnek gondolt összefüggés holnapra érvényét vesztheti, és a ma lényegtelen kerül-

het előtérbe. A józan helyzetfelismerés az irányadó, amely a logikára épül. Elkülönítésükben az irányadó az, hogy az adott helyzetben melyik befolyásolja döntően gondolkodásunkat és cselekedetünket.

Az orvosi gondolkodás lényeges eleme a *kétkedés*. „Mindent bizalmatlanul kell olvasnunk”, mondta Voltaire. Kétkednünk kell mindig, mert tudásunk korlátozott, személyes és általános ismereteink egyaránt, és vizsgálómódszereink sem tökéletesek. Ugyanaz a jelenség különböző formában is megjelenhet, és ugyanannak a formának a háttérében különböző jelenségek is kialakulhatnak. Figyelmünk ébersége is változik. A kétkedés azonban nem a személyes bizalom hiányán, hanem az adatok változatosságán alapul.

A kétkedés számba veszi a kórisméhez vezető út valamennyi elágazódását, és segít abban, hogy visszatérjünk a kiinduláshoz. Kerülhetünk olyan helyzetbe, amelyen nem tudunk továbbhaladni. Vissza kell térnünk az eredethez, át kell értékelnünk a megtett utat és új haladási irányokat kell kijelölnünk. Ha a jelenség kialakulásához több út is elvezethet, gondos vizsgálódással fel kell tárnunk a valódi okot. A kórisméhez vezető adatmozaikok pontos helyét ismernünk kell, és tudnunk kell azt is, hogy következtetéseink valóban elégséges háttérrel tartak-e fel. „Sokat kell tanulnunk ahhoz, hogy keveset tudjunk”, mondta Montesquieu. Készen kell állnunk váratlan és szokatlan helyzetek értékelésére és elfogadására.

Fontos a *kritikai készség*, az önkritika és a váratlan helyzetek kezelésének készsége. Tisztába kell lennünk azzal, hogy a felvetett kérdésre nem született igazi válasz és a megoldás az adott helyzetben és időben nem is fog megszületni. További vizsgálatok és megfigyelések szükségesek a kibontakozáshoz. Tudnunk kell azt is, hogy az orvosi gyakorlatban egyre több a korlát és a szabályozó elem. Útmutatók, irányelvek, jogi fenyegettség kíséri mindennapi munkánkat, amelyben egyre több a korlát és kevesebb a lehetőség a váratlan helyzetek kezelésére. A képzettársítás készsége nem elégséges többé, rögtönzés csak szükségből valósulhat meg és az ösztönös megézés, felismerés szerepe mellékessé vált. Cselekedeteinkben az adatok uralma a jellemző. Az egyes eljárások javallatainak köre meghatározott, azoktól eltérni számos esetben következménnyel jár. Ez kétségtelenül a fejlődés és a rendszerezés irányába hat, az orvosi gondolkodás szárnyalását, az ösztönös felismerés lehetőségét azonban lényegesen korlátozza.

A *mérlegelés* képessége az orvosi döntéshozatal, gondolkodás és állásfoglalás egyik alapja. Az erőfeszítés mértékének és a kapott eredmény értékének arányát ismernünk kell. Az iránytű mindenkor a beteg érdeke. Ha a beteg gyógyításakor az új ismeret nem hasznosul, akkor vissza kell lépnünk. A nem megalapozott igyekezetet kerülnünk kell. A mindenáron megszerzett ismeret nem mindig jár együtt annak egyedi esetben is megjelenő gyakorlati hasznosságával. A tudományos igény ugyanakkor arra ösztönöz, hogy az

ismeretlenről a legtöbbet tudjuk meg, olyan adatokat gyűjtünk, amelyek a majdani összegzés fontos elemei és kiindulópontjai lehetnek. Nem zárható ki az sem, hogy a ma még nem egyértelműen hasznosuló eljárás a betegség lefolyása során később új irányok meghatározását teszi lehetővé. A ma még közvetlenül nem célravezető beavatkozás a jövőben két területen is gyümölcsöző lehet. Idült betegségekben az ismeretek gyarapodása révén az adott beteg ellátásban is, és általánosságban a kóros folyamatok részleteinek alapos megismerésében. A határvonal szűk, a rossz lépés kísértése nagy, az ösvényt szegélyező mélység nem belátható.

A *hosszú távú gondolkodás* és a tervezés az orvosi gondolkodás egyik meghatározója. A betegség kezdeti jelei, tünetei alapján a kórisme gyakran nem állapítható meg. A kiindulási helyzet ugyanis gyakran nem típusos, a kórkép változik, fejlődik, a jellege is alakulhat, amely hosszú távú megfigyelést és gondolkodást igényel. Türelemre van szükségünk a megfelelő pillanat és időpont megtalálására. „Várni és figyelni” – mondja az angol közmondás. Várnunk és figyelünk kell a betegség lefolyását, mert a kórisméhez ez vezethet. „Akinek nincs türelme, nincs semmije” – tartja egy olasz közmondás.

A *kockázatvállalás* az orvosi gondolkodásnak és gyakorlatnak fontos, olykor kétélű erénye. Alapvető feltétele a biztos tudás, a bátorság, az elszántság, a ren-

díthetetlen lelki tartás és az óvatos kockázatvállalás. Liszt Ferenc mondotta, hogy „ha az ember nem bátor, még óvatosnak sem lehet elég jó.” Azért kell kockázatot vállalnunk, mert teljes biztonság semmilyen cselekedetünkben nincs, hiszen a jelek közötti kapcsolatok esetlegesek, a párhuzamos elemek elkülönítése nem mindig válik lehetségessé, az oksági kötelékek egyes tényezők között vitathatók, az egyéni válaszok pedig változatosak és kiszámíthatatlanok. A kockázatvállalás is felkészültséget igényel, amely a korszerű tudományos ismeretanyagot, a biztos orvosi tudást jelenti, feltételezi azonban a bátor, elszánt lelki magatartást is.

Az orvos gondolkodásának fontos eleme a *tapasztalatok felhasználása*. A kóros folyamatok jelentős részének pontos szerkezetét, menetét nem ismerjük. Elemzéssel, következetes okfejtéssel a törvényszerűséget keresve az ismeretlen hatások sokasága miatt számos esetben nem jutunk eredményhez. A tapasztalat, a „láttam már hasonlót” élmény megőrzése azonban segíthet ilyen helyzetekben is a helyes út megtalálásához. Az élő szervezet működésének feltárása, a szellemtörténet évezredei során nem vált teljessé. Kérdés az, hogy a korunkban rohamosnak tartott fejlődés eredményeként egyáltalán elérhetővé válik-e valaha az élet teljességének tudományos megismerése. Az ismeretek hiányát addig azonban a tapasztalatok összegyűjtése és hasznosítása részben helyettesítheti. Az orvoslásban a

tapasztalatokon értékes, mással nem pótolható gyakorlati rendszer alapul. Ezt a szabályosságot évszázadok megfigyelései hitelesítik. Az egyéni gondolkodásba való befogadásunk azonban csak korlátozottan lehetséges. A tapasztalatok jelentős részét egyéni törekvéssel, szorgalommal és elhivatottsággal magunknak kell megszereznünk. Át kell élnünk helyzeteket, sorsokat, gondosan elemeznünk kell összefüggéseket, és az eredményeket magunk számára saját erőfeszítésünkkel kell megfogalmaznunk ahhoz, hogy kellő tapasztalathoz jusjunk. Az orvosná válás folyamata nem siettethető, küzdelmes út, amely áldozatot, kitartást, erős akaratot egyaránt igényel.

Németh László Villámfénynél című drámájának orvos főhőse legfőbb célként az üzeni az ifjúságnak, hogy legyen igényes. Az emberi létnek és ezen belül az orvosi gondolkodásnak is az *igényesség* fontos jellemzője. Igényesnek kell lennünk önmagunkkal és a környezetünkkel szemben.

Igényesnek mind a gondolkodásban, mind a cselekedetekben, mind az emberi és szakmai kapcsolatokban. Az igényességnek számos összetevője közül legfontosabb az, hogy tudásunk és erőnk szerint a legteljesebbet nyújtjuk, és annak a megélése, tudata, a biztonságérzete, hogy sikerhez csak az emberileg és szakmailag hibátlanul megoldott feladat vezethet. Ennek az

érzelmi azonosulás is fontos jegye, amelyben megjelenik a helytállás öröme, az, hogy mindent megtettünk a cél elérésére. Lelkiismeretünk békéje lehet csak annak a mércéje, hogy a helytállás és az igényesség a munkánkban valóban megvalósul-e. Bízunk a sikerben, mert tudjuk azt, hogy a maradéktalanul elvégzett munka valóban sikerhez vezet. Loyolai Szent Ignác mondta, hogy „úgy bízzál a sikerben, mintha az egyedül Istentől függene és úgy dolgozzál, mintha a sikert kizárólag csak a munkád befolyásolná.” Ez a *bizalom*, a *hit* és a jól végzett munka örömeinek alapja.

Ugyanakkor *elszántnak* kell lennünk, mert a kitűzött célon kívül más kibontakozás nem lehetséges. Az értetlenség, az igénytelenség, a saját korlátok elleni küzdelem az elszántságnak a jele. Nem szabad belenyugodnunk a kudarcba, nem szabad visszafordulnunk a félúton, hinnünk kell abban, hogy képesek vagyunk a feladat megoldására. A legreménytelenebb helyzetben is elszántnak kell lennünk, olyan elszántnak, amelyet a hit vezérel. Luther Márton mondta, hogy „ha holnap elpusztulna is a világ, én ma elültetném még az almafát”. Készen kell állnunk a *megújulásra*. A világ változik, mi is változunk, és nem lehetünk biztosak abban, hogy ismereteink a valóság teljességét képviselik. A világ átalakulásait be kell építenünk mindennapi gondolkodásunkba, cselekedeteinkbe úgy, hogy elköteleződésünk, értékrendünk ne változzon. Az ismeretek módosulnak. „Csak a búcsú pillanatában áll helyre az egyensúly” – mondta Pilinszky János. *Szerénynek és alázatosnak* kell lennünk. Alázatosnak, mert sokat nem tudunk, hiszen ismereteink a környező világról, annak változásairól, összetettségéről még vázlatosnak sem mondhatók.

Tudnunk kell azt is, hogy a munkánk *szolgálat*. Az indokolatlan elégedettség ne váljék uralkodóvá és törekednünk kell arra is, hogy mások álláspontja is érvényre juthasson. Nem mi vagyunk az egyetlen út. A gőg és az önhietség a legtaszítóbb emberi magatartások egyike. Gondoljunk az evangéliumi példabeszédre, amely arra tanít, hogy a vendégségben ne az első helyre ülünk, mert nálunk előkelőbb vendégek is megjelenhetnek. A világ nélkülünk is megy tovább, és ne higgyük, hogy mi vagyunk a központ. Akadémiánk egykori főtáncára, Arany János ezt így fogalmazta meg:

„Nem mindig ember, aki sorsot intéz;
Gyakran a bölcs is eszköz, pusztá báb;
S midőn lefárad az erőtlen kéz,
A végzet tengelye harsog tovább;”

(Magányban, 1861).

Az orvosnak *műveltnek* is kell lennie. A műveltség meghatározása sokágú, széles körű és koronként változik. A műveltség az értelmiségi lét fontos jellemzője. A lélek tükröződése nemcsak ismeret, hanem azok értelmezése is. A tartalma korok szerint változhat. A lényeg azonban mindig állandó: a műveltség a humánus felé forduló és a szellemi alkotások értékeire irányuló ismeret, azok értelmezése és tükröződése a lelken át. A szellemiség elemeinek bemutatása nehéz feladat. A mű-

veltség összetevőinek számba vétele pedig lehetetlen, mert nincs az az áttekintés, amely hiánytalan lenne.

A műveltség alapjai közül kettő különösen meghatározza a gondolkodásunkat. Az egyik az *anyanyelv*, amelynek ismerete és pontos használata jellemzi az egyéniséget. A kifejezés ereje, a szókinccs gazdagsága és szépsége, az érvek logikája és az árnyalatok harmóniája az egyéniség tükröződése is. Ennek a hangsúlyozása ma különösen fontos, hiszen nyelvünk fokozatosan sivárodik, és ez az orvosi nyelvre különösen jellemző. A tudomány új jelenségeinek, eszközeinek és eredményeinek leírására az elmúlt évtizedben nem születtek szemléletes magyar kifejezések, hanem az idegen nyelvű, leginkább az angol szókészlet vált általánosan elfogadottá és a mindennapi érintkezés eszközévé. Ebben az időszakban az orvostudomány szerkezete, szemlélete és ennek megfelelően szóhasználata alapjaiban változott meg. Az élővilág új jelenségeit ismertük meg, eddig nem alkalmazott eljárások terjedtek el, amelyek elnevezésére egyszerűbbnek látszott az idegen nyelvű kifejezés átvétele és használata. Az eddig többnyire latin kifejezésmód mellé az angol meghatározások sokasága is társult, az orvosi kapcsolattartás és adatközlés sajátos keveréknyelvét kialakítva. Az új jelenségeknek, eljárásoknak, eszközöknek nem született meg a magyar elnevezése, ezért orvosi nyelvünk nem fejlődött, nem gazdagodott, hanem szokatlan, gyakran nehe-

zen érthető kifejezésmód és szókinccs csapdájába került. Szókinccsünkben viszont legtöbbször megtalálhatók a többnyire angol eredetű meghatározások magyar megfelelői, amelyek a fogalmat pontosan kifejezik, leírják. Ha új, eddig nem ismert jelenségről szólnunk, kezdeményeznünk kellene annak magyar megjelölését is új kifejezés megalkotásával. Az vállalkozhat leginkább méltóan erre a feladatra, aki a tudományt is ismeri és az anyanyelvünket világosan, szabatosan, választékosan használja. A magyar írásmóddal a szöveg érthetőbbé, gördülékenyebbé válik, a kifejezés gazdagsága, ereje, a szavak szépsége pedig gyönyörködteti az olvasót.

A másik alap *a szépirodalom és a zene* ismerete, amely segít bennünket abban, hogy olyan páratlan élményekhez jussunk, amelyet egyébként egy élet folyamán sem tudunk megélni. A szépirodalom élettapasztalatot nyújt. Segíti a különböző helyzetek értékelését, jellemelek megismerését. A nagy irodalmi művekben megismert emberi alakokkal, jellemekekkel mindennapi munkánk során már ismerősökként találkozunk. Az irodalmi élmények kulcsot adnak emberek, betegek, különböző lelki állapotok megismeréséhez, a bizalom, az empátia megvalósulásához. A zene pedig az értelem, az érzelem és a szépség harmóniájának, szintézisének legtokéletesebb művészi formája, amely fogékonnyá tesz az élet felismeréséhez és átéléséhez. Magyar Imre mondta: „az emberi lét csak akkor teljesed-

het ki, ha megismerjük az emberi szellem nagy alkotásait, ha szűkebb szakmánkat is a szellem és a művészet ténye és az ember belső ismerete ragyogja át”.

A legfontosabb azonban az, hogy az orvosnak *jó embernek* kell lennie, akit tudást gazdagít, tisztesség övez és türelem tesz a közösség megbecsült tagjává. A jó ember, a jó orvos a környezetének, társainak örömet sugároz. „Senki sem tud azonban igazán örülni, ha nincs benne szeretet” – mondta Aquinói Szent Tamás. Nemcsak az orvosi magatartásnak, hanem magának az orvosi létnek is a legfontosabb megnyilvánulása a *szeretet*.

Köszönöm mindazoknak, akik eddigi életem, orvosi pályám és munkám során szeretettel vettek körül. A

legtöbbet kaptam tőlük, mert a szeretet a legnagyobb adomány. A tudomány elenyészik, *a szeretet* azonban nem szűnik meg soha.

Szent Pál írta az I. Korintusi levelében:

„ismerjem az összes titkot és minden tudományt, ha szeretet nincs bennem, mit sem érek.”

Hölgyeim és uraim. Köszönöm, hogy meghallgattak.

A grafikák Boros Attila festőművész munkái.